

Andreea Dinică

CURÂND – ADVERB INDEPENDENT SAU FORMĂ A VERBULUI *A CURE* ?

1. Cu privire la etimologia adverbului *curând*, dicționarele susțin unanim proveniența lui din gerunziul ablativ latinesc al verbului *currere*: *currendo* (Laurian și Massim 1871, Cihac 1870, DA, TDRG²), *currendus*, *currendum* (Scriban 1939, Candrea-Adamescu 1931), **currando* (pentru a explica fonetismul românesc) (Ciorănescu 1954–1966/2007).

Șăineanu îl consideră pe *curând* ca „gerundivul de la arhaicul *a cura*, lit. *alergând*”. Aceeași explicație a izolării formei *curând* din paradigma verbului *a cure* și conversiunea ei ulterioară în adverb apare și în unele studii de gramatică. Caragiu (1957: 86) notează: „gerunziile unor verbe care exprimau acțiuni intense s-au adverbializat. Este cazul adverbului român *curând*, care la origine a fost un verb la gerunziu”. Aceeași idee apare și la Ciompec (1985: 78): „adverbializarea altor părți de vorbire (verb, pronume, numeral) este cu totul sporadică, vizând doar câteva cuvinte izolate, și anume [...] câteva gerunzii, care, ca adverbe, au dezvoltat sensuri deosebite: *curând* (de la vb. *a cure* „a curge, a alerga”) atestat încă din primele texte ca adverb temporal”.

În cele ce urmează, ne propunem să analizăm ocurențele formei *curând* în texte din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea și să identificăm tiparele specifice în perioada menționată, pentru a veni în sprijinul ipotezelor etimologice formulate în lucrările de specialitate.

În textele cercetate, formei *curând* îi sunt asociate mai multe valori morfologice și semantice, a căror decodare se realizează contextual.

2. Cu sensul etimologic de „a alerga”, atât forma de gerunziu a lui *a cure*, cât și alte forme din paradigma verbului, apar sporadic în texte:

- (1) *Iosif va crește făt crescând și frumos pre căutat, ca lângă acest izvor featele vor îmbla încoace și încolo, curând pre dzid și bine poate fi* (PO, 175, 22).
- (2) *Și avea dzeale ca dzealele de fier, și sunetul aripelor lor era ca sunetul carelor cu cai mulți, curund spre războiu* (NTB, 310r).
- (3) *Și, deaca o vădzu sfântul, părutu-i-au bine foarte c-au aflat ce-au cercat și începu a cură în urmă-i. Și, vădzându-l după sine curând, mai tare fugiia. Iar svântul Zosima, cu bătrânețe, cum era, ca mai tare alergă* (Dosoftei, V.S., 63v).

Ca tipare de construcție, se remarcă gerunziul circumstanțial propozițional (GALR I: 535), în exemplul (1), gerunziul adnominal în (2) și gerunziul ca obiect

al percepției (GALR I: 535) în exemplul (3). Structurile sintactice foarte variate în care este inclus indică caracterul preponderent verbal al formei *curând*, fără o preferință clară pentru o anumită poziție care să favorizeze conversiunea.

În exemplul (3), alături de verbul *cure* (în forma *cură* cu schimbarea conjugării), apar și sinonimele *alerga* și *fugi*. Echivalența semantică perfectă între formele menționate, precum și caracterul morfologic instabil, susceptibil de modificări formale importante pe bază analogică, conduc într-o primă fază la specializarea pentru un alt sens și, în cele din urmă, la eliminarea totală din limbă.

Forma *curund* din exemplul (2), cu modificarea vocalică datorată asimilării progresive, se numără printre formele sporadice de gerunzii în *-und* din limba veche, datorate diverselor fenomene de asimilare determinate de prezența unui *u* sau a unei consoane labiale în radical: *ducund* (DÎR 96, 198), *vrund* (Coresi, Psaltirea 1577, 74), *împlundu* (Coresi, EV 92) și mult mai răspândit, din evidente rațiuni fonetice, *luund* (Zamfir 2008, ms).

3. Cu sensul derivat, „a curge”, atestările sunt mult mai frecvente:

- (4) *Cum nu bolii și nu se cutremura [...] văzând capul nevinovatului om și sânge fierbinte curând* (Coresi, EV, 613).
- (5) *De-ar fi fost scrisă jidovește, n-ară fi Evangheliia lui Matei fântână, ca alte cărți, a legii noao, ce ar fi izvor curând den limbă jidovească, carea nu o avem necăiri.* (NTB ??).
- (6) *bătându-ș pieptul și curând fierbinți lacrimi* (Dosoitei, V.S., 13).

Se observă, și în acest caz, aceeași varietate de construcții sintactice cu gerunziul – circumstanțial propozițional în (6) și adnominal în (4) și (5). În plus, gerunziul este inclus și în diferite forme verbale perifrastice, cu valoare aspectuală:

- (7) *Și muiarea care-i va fi curându-i sânge* (Biblia 1688, 82).
- (8) *Voi veți moșteni pământul lor, și Eu îl voi da voao pre dânsul întru aveare, pământ care iaste curând lapte și miare* (Biblia 1688, 82).
- (9) *Rădică-se cetatea toată și fură curând oamenii* (Coresi, L.104).

Atât sensul etimologic al lui *cure*, „a alerga”, cât și sensul pentru care s-a specializat, „a curge”, implică o acțiune continuă, durativă. Utilizarea unui gerunziu, care, prin valorarea sa intrinsecă, redă o acțiune progresivă, aspectuală, face ca forma din exemplul (9) să fie greu decodabilă semantic, ca de altfel și cea din (10):

- (10) *Și curând multă mulțime la peșteră pentru să-ș ia dar* (Dosoitei, V.S., 72v).

Ambiguitatea semantică este susținută și de transferul metaforic, în ambele contexte imaginea mulțimii de oameni care aleargă putând fi asociată cu cea a unei ape care curge.

4. Alături de ipostaza verbală, cu cele două valori semantice prezentate, forma *curând* apare foarte frecvent în texte ca adverb de timp:

- (11) *ranele tare curând se vor vindeca* (Coresi, EV 47).
- (12) *Iară Domnul nu li să arăta curund, învățându-i să rabde bărbătește* (Varlaam, C., 263v).

(13) **Curând** au simțit Gaspar vodă că s-au pierdut credința la turci (Uricariul, C., 350).

(14) Ce m-ați văzut făcând, **curând** faceți ca și eu (Biblia 1688, 181).

Pentru valoarea de adverb a formei pledează și posibilitatea apariției în context prepozițional (15–16), la grade de comparație și intensitate (17–18) sau cu modificatori intensivi (19–20):

(15) de va lua neștine muiare de **curând** (Biblia 1688, 143).

(16) Unde iaste împăratul vostru, ce s-au născut de **curund**? (Varlaam, C., 244v).

(17) pohtia mai vartos și mai **curând** să se afle lângă Hristos, mainte de alafți, Petru (Coresi, EV, 295).

(18) unii încă foarte **curând**, iară alții până la sfârșit lăcuiă cu necurații (Coresi, EV, 542).

(19) nu gândia că va muri așa **curând** (Coresi, T, 138v).

(20) prea **curând** slobodzi veadra (PO, 77).

Variația fonetică *curând/curund* este datorată asimilării progresive și apare foarte frecvent în textele din aria vestică și în Moldova. În DVL, primul dicționar al limbii române, elaborat în zona Transilvaniei, este înregistrată forma *curund* ca adverb și derivatul *curundzel*, ceea ce întărește faptul că circula și era simțit de vorbitori ca adverb.

5. Altă ipostază morfologică a lui *curând* este cea adjectivală. Acest statut este rezultatul conversiunii adverbului de timp, sensul noii unități lexicale fiind „scurt, rapid”:

(21) Scrie cromver la cartea sa [...] că după această bătae a leșilor cu Bogdan vodă, **curundă** vreme, înfălegând tătarii de perirea leșilor în Moldova (Uricariul, C., 49).

(22) După ce au pribegit Pătru vodă în Țara Unguriască, [...], n-au zăbovit, ce **curundă** vreme agiutorindu-l Ioan Huniud, [...] au venit Pătru cu oaste... (Uricariul, C., 42).

(23) el au călătorit pe mare, în **curândă** vreme ajungând la un târg al Italiei (Polition, 69).

(24) în **curândă** vreme mă voi duce din târgul acesta (Polition, 74).

(25) în **curândă** vreme însumi mă voi lipsi de viața me (Polition, 75).

(26) dă-mi ce mai **curândă** moarte, săvârșaste viața me (Polition, 102).

Se poate observa din exemple că adjectivul apare frecvent într-o îmbinare cu caracter stabil – „curândă vreme”, situațiile de ocurență pe lângă alte substantive fiind excepționale, numai pe lângă *moarte* în textele cercetate. De asemenea, nu am înregistrat decât situații de ocurență pe lângă un substantiv feminin singular. Adjectivarea în aceste situații este un indiciu al valorii adverbiale stabile a lui *curând*.

6. În anumite contexte, forma *curund* poate avea interpretare dublă:

(27) și siliia eghiptenii pre oamnei să iasă **curând** den pământul lor (PO, 12).

(28) Ieșiți **curând** la răpântii și în ulițele cetății (Coresi, T, 145r).

(29) Aceasta ție scriu, având nădejde să viiu cătră tine **curând** (NTB ??).

(30) răpedzi **curund** de aduseră pre avva Dorotei (Dosoștei, V.S., 4r).

Din punct de vedere semantic, toate formele sunt adverbe, cu sensul „repede”. Din punct de vedere sintactic, exemplele sunt similare structurilor cu

gerunziu adverbial, de tipul „vine fluierând”, în care gerunziul este un adjunct care restrânge sfera semantică a verbului. Se observă că toate verbele sunt de mișcare, iar *curând* are rol de intensificare a acțiunii și de marcarea caracterului ei continuu. În exemplul (30) nevoia de accentuare a intensității duce chiar la o formulare redundantă, pleonastică, dar foarte sugestivă. Acest tip de exemple au determinat afirmația lui Caragiu (1957:86) „gerunziile unor verbe care exprimau acțiuni intense s-au adverbializat”.

7. Am urmărit situațiile de ocurență ale formei *curând* în texte din sec. al XVI-lea – al XVIII-lea, încercând să identificăm valorile morfologice cu care apare și să stabilim o relație între ele pentru a verifica ipoteza unei posibile izolări a formei de gerunziu din paradigma verbului *a cure* și adverbializarea ei ulterioară. Forma *curând* este singura care „supraviețuiește” astăzi, verbul *cure* fiind eliminat din limbă. O posibilă relație între forma *curând* și verb se poate stabili numai pe baza sensului „a alerga” al verbului *cure*. Sensul „a curge”, ilustrat în paragraful 3, nu poate fi, în principiu, semnificativ pentru argumentare.

Din cele prezentate în paragraful 2, se poate observa că forma de gerunziu a verbului *cure* „alerga”, *curând*, apare în tipare sintactice foarte variate. Nu am identificat situații care ar converge spre o pierdere a libertății sintactice și spre fixarea într-o anumită structură, proces care ar putea da seamă de o gramaticalizare. În textele parcurse nu am găsit nicio atestare neechivocă în poziția de circumstanțial adverbial, care ar favoriza în principiu o adverbializare. O excepție ar putea-o constitui situațiile de la paragraful 6, unde forma *curând* este susceptibilă de a fi interpretată ca verb la gerunziu pe baza poziției sintactice comune cu cea a adverbului. În acest tip de situații, *curând* poate fi citit ca un verb la gerunziu „ieșiți alergând, viu către tine alergând, răpedzi alergând”. Având rol semantic de subliniere a intensității procesului se poate face trecerea spre redarea proximității temporale și de aici spre gramaticalizarea ca adverb. Dicționarul Academiei, litera C, s.v. *curând*, explică pe larg această situație: „În legătură cu verbe ale mișcării, acest gerunziu poate fi interpretat ca un adverb temporal: *curând apucă înainte* (Mardarie, L, 3244), care la început însemna „apucă înainte fugind”, ajunse să însemneze: „apucă repede înainte”. Mai în urmă, acest înțeles se generaliză în legătură și cu alte verbe decât cele ce însemnau o mișcare”.

Având în vedere însă, că, încă din primele texte, caracterul adverbial al lui *curând* se dovedește a fi foarte solid, apărând la grade de comparație și intensitate, având modificatori intensivi, adjectivizându-se, și formându-și și derivate (*a curânda*, „a se grăbi”, în DA, s.v., *curundzel*, *a se încurunda*, *curândare* în CDDE, s.v. *curge*), este greu de presupus că procesul de conversiune s-a petrecut în faza din care datează primele atestări scrise în limba română.

Cele două forme, *curând* din paradigma verbului *cure* și adverbul *curând* sunt omonime, iar procesul de distingere a lor este de dată mai veche decât primele

texte de care dispunem în limba română. Gramaticalizarea este evidentă, însă nu se poate demonstra că s-a petrecut pe teren românesc, cu atât mai mult cu cât aceeași evoluție semantică a lat. *currento* se înregistrează și în dialectele sicilian (*kurrennu*), venețian (*kurando* (v. DA), *corando* (v. Ciorănescu: 1954–1966/2007)), friulan (*curind*), din Comelico (*kurén*) (v. DA, Ciorănescu: 1954–1966/2007).

SURSE

- BIBLIA 1688 = *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și Noului Testament*. Tipărită întâia oară la 1688 în timpul lui Șerban Vodă Cantacuzino, domnul Țării Românești. Retipărită după 300 de ani în facsimil și transcriere cu aprobarea Sfântului Sinod și binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988.
- CORESİ, EV. = Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură (1581)*, publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici. Vol. I. Textul. București, Atelierele grafice Socec et Comp., 1914. (Comisia istorică a României).
- CORESİ, L. = Diaconul Coresi, *Lucrul Apostolesc. Apostolul*. Tipărit de... în Brașov la anul 1563. București, Cultura națională, 1930. (Academia Română. Secțiunea literară. Texte de limbă din sec. XVI, reproduse în facsimile, îngrijite de I. Bianu. IV).
- CORESİ, Psaltirea 1577 = Diaconul Coresi, *Psaltirea*, publicată românește la 1577 de... Reprodusă cu un studiu bibliografic și un glosar comparativ de B. Petriceicu-Hasdeu. Edițiunea Academiei Române. Tomul I: *Textul*. București, Tipografia Academiei Române, 1881.
- CORESİ, T. = *Tetraevanghelul tipărit de Coresi*. Brașov, 1560–1561, comparat cu *Evangheliarul lui Radu de la Mănărești*, 1574. Ediție alcătuită de Florica Dimitrescu, București, Editura Academiei, 1963.
- DOSOFTEI, V. S. = Mitropolitul Dosoftei, *Viața și petrecerea svinților*, Iași, 1682.
- DÎR = *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*. Text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru. Introducere de Alexandru Mareș, București, Editura Academiei, 1979.
- NTB = *Noul Testament sau împăcarea au leagea noao*, Tipărit... în cetatea Bălgradului, 1648.
- PO = *Palia de la Orăștie 1581–1582*. Text, facsimile, indice. Ediție îngrijită de Viorica Pamfil. București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968.
- POLITION = *Istoria lui Polițion și a Militinei*, în *Cărți populare*, VII. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție și glosar de Florina Racoviță-Cornet. București, Fundația națională pentru știință și artă, 2003 (p. 57–135).
- VARLAAM, C. = Varlaam, *Cazania (1643)* [ed. de J. Byck], București, Editura Fundațiilor, 1943.
- URICARIUL, C. = Uricariul, Axinte, *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, Editura Minerva, București, 1993.

BIBLIOGRAFIE

- Candrea, Adamescu 1931 = Candrea, I.-Aurel, Adamescu, Gh., *Dicționarul enciclopedic ilustrat*. Partea I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* de I.-Aurel Candrea. Partea II: *Dicționarul istoric și geografic universal* de Gh. Adamescu. București, Editura „Cartea românească”, [1926–1931].

- Caragiu 1957 = Caragiu, Matilda, *Sintaxa gerunziului românesc*, în *Studii de gramatică*, vol. al II-lea, București, Editura Academiei Române.
- CDDE 1907–1914/2003 = I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine. (A- Putea)*, Editura Paralela 45, 2003, [București, Socec, 1907–1914].
- Cihac 1870 = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*. Vol. I. *Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes*, Francfort A/M., Ludolphe St. Goar; Berlin, A. Asher; Bucarest, Socec, 1870. Vol. II. *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Francfort, Ludolphe St. Goar; Berlin, S. Calvary; București, Sotschek, 1879.
- Ciompec 1985 = Ciompec, Georgeta, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
- Ciorănescu 1954–1966/2007 = Ciorănescu, Alexandru, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă, de Tudora Șandru Mehedini și Magdalena Popescu Marin, Editura Saeculum I.O., București, 2007.
- DA = *Dicționarul limbii române*, Tomul I, Partea II, C, Tipografia Ziarului „Universul”, București, 1940.
- DVL, 2008 = *Dictionarium Valachico-Latinum. Primul dicționar al limbii române*, Studiu introductiv, ediție, indici și glosar de Gh. Chivu, Editura Academiei Române, București.
- GALR 2008 = Valeria Guțu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române* (tiraj nou, revizuit), vol. I și II, București, Editura Academiei Române.
- Laurian și Massim 1871 = A. T. Laurian și I. C. Massim, *Dicționarul limbei române*. După însărcinarea dată de Societatea Academică Română. Elaborată ca proiect. București, Noua tipografie a laboratorilor români. Tomu I (A–H), 1871; tomu II (colaboratori Iosef Hodoș și G. Barițiu: I–Z), 1876; tom. III: *Glossariu, care cuprinde vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum și cele de origine înduioasă*, 1871 [în realitate: 1877].
- Scriban 1939 = August Scriban, *Dicționarul limbii românești*. (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme). Edițiunea întâia. Iași, Institutul de arte grafice „Presa bună”.
- TDRG² = Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch 2.*, überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron. [Band I–III]. Otto Harrassowitz. Wiesbaden. I: 1986. II: 1988. III: 1989.
- Zamfir 2008 (ms.) = Dana-Mihaela Zamfir, *Despre gerunziile în -und* (ms.).

ROM. CURÂND – ADVERB OR GERUND OF THE VERB “A CURE” ?

(Abstract)

In this article, I investigate the occurrence of rom. *curând* (engl. *soon*) in the oldest Romanian texts in order to find arguments to sustain one of the two different hypotheses concerning the morphological status of the word in this stage. The morphological and syntactical hypostases of *curând* prove that it was already an adverb in the 16th century. The process of changing the lexical-grammatical category from gerund to adverb is previous to this stage.

Cuvinte-cheie: adverb, conversiune, gramaticalizare, mod, timp.

Keywords: adverbial, conversion, grammaticalization, manner, time.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*